

A BOR GYÓGYÍTÓ EREJÉRŐL

PAP MIKLÓS

A bor gyógyító erejébe vetett hit egyidős a szőlőnövény és borkészítés elterjedésével. Úgy vagyunk vele, mint az álommal. Amióta álom van, azóta létezik az ember számára egy másik világ is. Amióta bor van, azóta az ember erősnek, hatalmasnak, legyőzhetetlennek, mindenre képesnek érzi magát. Hisz a bor varázslatos hatalmában. A mámoros ember lelkivilága is egy „más világ”. Talán ez a misztikum, a mámor misztikumak tette a bort áldozati itallá, s ez lett a bor gyógyító erejébe vetett hitnek egyik forrása. Már magáról a hegyről is, ahol a csodálatos bor terem, a legendák egész sora keletkezett, de ugyanez mondható az ott termő szőlőről és borról is. Valami olyan aranyködben úszó misztikum veszi körül mindhármát, mint az isteneknek az idők végtelenségébe vesző születését.

A tokaji Nagyhegy, népies nevén Kopasz, amit a nyugati irodalom sok esetben Aranyhegynek nevez, Krúdy szerint:¹ történelmi kapuőr, a magyar Kánaán bejáratánál, melynek még a Tisza is egy hűséges rabszolga alázatosságával csókolja a lábát. Eredetét a néphagyomány így mondja el:² valamikor, nagyon régen óriások uralkodtak a földön. Az óriások összecsaptak az istenekkel. Rengett a föld, zúgott a vihar, még a nap is elcsodálkozott. A gigászi küzdelemben az istenek lekapták az egyik óriás hátáról a púpot, mert egy púpos volt közöttük szegényke, s úgy odacsapták a magyar róna szélére – éppen ahol a Tisza ölelkezik a Bodroggal –, hogy óriási hegy lett belőle. Hát így keletkezett a Kopasz.³

Maksai Öse Péter, a marosvásárhelyi iskola igazgatója, Bethlen Gábor angliai követe egy Londonban 1629-ben megjelent enciklopédia Erdélyről szóló fejezetében a Nagyhegyről így ír: „Ezt a várost (t. i. Tokajt) át lehet tekinteni az Arany-hegyről, mely három mérföld magas és hét mérföld hosszú. Ezen a Kanári-szigetknél sokkal ízletesebb és gazdagabb bor terem, hozzá mérhetetlen bőségben is és körös-körül azon a tájon.”

Egy másik misztikum a hegynek,⁴ hogy tetején boszorkányok tanyáztak. Mindenki, de legalább a fél ország tudja, hogy a boszorkányok seprűn lovagolva odagyűltek találkozóra. Hogy mennyire hitték ezt még az 1700-as években is, arra bizonyosság az a boszorkányper, melyet Tokaj város jegyzőkönyvébe jegyeztek be: boszorkányság miatt perbe fogtak egy negyvenesztendős leányt, aki erősen tagadta, hogy a boszorkánytáncolásban részt vett volna. A tréfás bíró be is jegyezte a jegyzőkönyvbe, hogy a leányszónak aligha igaz a nem lehet, mert hihető, hogy egy negyvenesztendős leánnyal már az ördög sem akar táncolni.⁵

1 *Krúdy Gyula*: Elátkozott nektár c. novella; *Pap Miklós*: A tokaji. Gondolat 1985.

2 Tokaj mese, mondavilága. 1940. I. m. 5–60. 1940.

3 Tokaj mese, mondavilága. 1940.

4 Tokaj város törvénykönyve

5 Tokaj város törvénykönyve

S hogy népünk mennyire megbecsülte a csodálatos hegyet, melyről Petőfi Úti leveleiben így ír: „Keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint hadsereg előtt a vezér. Ott áll magas fejével kék köpönyegben, komoly méltósággal... E városokban laknak, e hegyeken az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackokba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralom völgye.”

Károlyi Sándor – Rákóczi Ferenc hadvezére – fejezte ki legtömörebben e megbecsülést,⁶ amikor a tokaji haditanácson arról vitatkoztak, hogy a tokaji vár ostromát folytassák-e, vagy a bányavárosok elfoglalására induljanak: „a tokaji Nagy-hegy többet ér minden bányánál”.

Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényében így tiszteli meg e hegyet:⁷ „Az öreg kocsis hátrafordul és elbeszéli, hogy ő a Benczúr ezredben szolgált, erre vonultak egyszer Kassa felé, a generális gróf Kláris (gróf Larisch) e helyre érve egyszerűen rákiáltott az ezredre: »Tisztelegj!« s nosza a legénység megcsinálta a nagy parádét a hegynek, mintha maga a császár lenne. De ér is az annyit, mint egy császár!”

A szőlőről sem kevesebb a legendák száma. Legalább annyi, mint magáról a hegyről. Legismertebb ezek között az aranyvessző legendája, melynek Mátyás király humanistái, Galeotto Marzio és Pietro Ranzano, továbbá Paracelsus írásai nyomán maradtak fenn.⁸ Tóth Béla *Magyar ritkaságok* című könyvének „Az aranyvenyige” című fejezetében olvashatjuk, hogy Galeotto Marzio, Mátyás király krónikása ezt írja a király mondásairól és tetteiről szóló könyvének XXVI. fejezetében: „Egy hallatlan csudadolgot említtek fel, amiről azt mondják, hogy máshol sehol sem fordul elő. Ott ugyanis (mármint Tokajban) arany terem vessző alakban, hasonló a spárgához, néha meg a szőlőtöke körül tekerködött kacs-formájára, többnyire kétarasznyi hosszúságban, mint sok ízben láttuk. De ez a szőlőtöke körül termett aranyspárga vagy kacs nem tiszta ércű, mivel olyan erű, mint a rajnai arany, s azt tartják, hogy e természetes aranyból csinált gyűrűk könnyen készülvén – mert semmi munkába nem kerül, a karikára hajlított aranyat újunkra vonni – meggyógyítják a szemölcsöket. Aminthogy nekem is van eféle aranyvesszőből font gyűrűm” (Kazinczy Gábor fordítása).⁹

Pietro Ranzano pedig ezt írja *Epitome Rerum Ungaricarum* című könyvecskéjében: „És mi csodálatos az aranytermő helyeken levő szőlőkben elég ujnyi vagy féllábnyi aranyvesszőcskét szednek, ilyenfélet számosat, megvaljuk mi is láttunk.”

A 16. század orvostudományának nagy híré tekintélye, Philippus Aureolus Paracelsus, a bázeli egyetem professzora 1524-ben járván hazánkban, a tokaji látogatásáról ezt jegyezte fel:¹⁰ „Én saját szememmel láttam, amikor bejártam Felső-Magyarországot és útba ejtettem Tokajt, tovább vidékét Mádót, Tarcalt, Tállyát, ahol a házigazda kettévágott szőlővesszőt mutatott, amelynek hosszában könnyű aranszálak voltak, mint amilyennel fenni szoktak.” E legendákból eredt az a hiedelem, amely évszázadokig tartotta magát, hogy a hegyaljai borok annak köszönhetik kiváló minőségüket, színüket, illatukat, ízüket, zamatukat, hogy a tőkék felszívják a vulkánok mélyében rejlő aranyat, s az felhalmozódik a fürtökben és venyigékben is. Paracelsus mondja egy másik helyen: „A vegetáliák a mineráliákkal társulván folyékony arannyá válnak”.

6 Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc I–III. Bp. 1907–1910.

7 Mikszáth Kálmán: *Különös házasság*

8 Tóth Béla: *Curiosa Hungarica*. Athenaeum Bp. 1907. 182–195.

9 I. m. 182–195.

10 I. m. 182–195.

A szőlő különleges értékét és misztikumát növelte az a tény is, hogy főleg nyugaton olyan hírek terjedtek el, hogy az Aranyhegy „fele az osztrák császár és királyé, fele pedig a muszka cáré”.¹¹ Amiből csak annyi igaz, hogy 1717-től valóban volt szőlője (a Hétszőlő) a mindenkori magyar királynak és (a Kótság) a királynőnek, az orosz cárok pedig jelzőként használták¹² az 1730-as évektől 1796-ig néhány tokaji, tarcali és tályai szőlőt, s egy tábornok vezetésével Borvásárló Bizottságot tartottak fenn Tokaj városában.

Még a hegynél és a szőlőnél is nagyobb a borok királyának és a királyok borának a misztikuma külföldön. A dán J. Bauer: *Hvad er Tokajer? (Mi a tokaji?)* című Koppenhágában 1887-ben kiadott könyvében olvashatjuk a nyugaton általánosan elterjedt legendát. „Valahol egy titkos pincében sok-sok tokaji bor volt elrejtve. A pince fölött egy csodálatos várkastély állt és a pincemester csak díszöltözetben, ezüst gyertyatartóval közelíthette meg a csodás nektárt. Azóta a várkastély a pincével együtt eltűnt, de a monda él, és Szent János éjszakáján a pásztorok gyakran hallanak a várkastély helyén dalolást, serlegcsengést. A váruvat és vendégeit még haláluk után is visszahívja, visszacsábítja a földre a csodálatos bor.”

Krúdy Gyula is említ egy legendát a Kopaszon termő szőlőről:¹³ Minden száz esztendőben egyszer, anélkül, hogy emberkéz ültetné, kihajt egy szőlővessző a hegy ormán. A következő esztendőben aztán fűrtökkel telik meg a tőke. Egy esztendő múlva nyoma sincs a tőkének, fűrtöknek. Ellopja onnan az ördög, akinek különben is sok dolga van erre, mert patkószeget kell vetnie a legkisebb hordócskába is. Azért olyan különös természetű a hegyaljai bor. Az ördögnek ez a tevékenysége egyébként igen nagy veszélyt jelent a Hegyalján. Ha ugyanis az ördög minden hordócskába csak egy patkószeget is bevet – nyilván saját lópatkójából –, akkor a Hegyalján nem lesz „aranybor” csak zavaros, törött itóka, mert ha a bor egy „szögecskényi” vassal is érintkezik, feloldja azt, s barna illetve fekete törést kap, zavarossá válik. Hát ilyen ördögi az ördög mesterkedése.

Kötetnyi az irodalma az Aranyhegyről, annak boráról, szőlőjéről szóló legendáknak, mondáknak. Nem hiába vetélkedtek az itteni szőlőbirtokokért az orosz cárok, magyar királyok, erdélyi fejedelmek s a főurak. Ez is csak fokozta az itteni szőlők becsét, az itt termett bor értékét, misztikumát. Régi időkben a hegyaljai szőlőbirtok volt csak az igazi státuszszimbólum. Ragyogó ősi családnevek, fényes múltú személyiségek sokasága a hegyaljai szőlőbirtokosok lajstroma. (Szőlője volt itt, hogy csak a legnevezetesebb családokat említsük: Abaffy, Andrásy, Aspremont, Adriányi, Ambrózy, Balassa, Bathyányi, Barkóczy, Báthori, Bethlen, Bocskai, Bornemissza, Brunswik, Buttler, Bárczay, Berzeviczy, Buttykai, Bessenyei, Csáky, Constantin, Cebrián, Dessewffy, Dobó, Drugeth, Dőry, Daróczy, Dókus, Eperjessy, Erdődy, Esterházy, Fáy, Ferenczy, Forgách, Görgey, Ghillány, Haller, Hunyadi, Hohenlohe, Izdenczy, Illésházy, Izsépi, Jósika, József főherceg, Kazinczy, Klobusiczky, Kolossy, Kállay, Kossuth, Lónyai, Luzsinszky, Lorántffy, Láczy, Mailáth, Mailoth, Meskó, Máriássy, Mezőssy, Niczky, Nyomárkai, Okolicsányi, Patay, Perényi, Palóczy, Pethő, Rákóczi, Rozgonyi, Schell, Spóner, Szapolyai, Sztáray, Szemere, Szirmay, Széchenyi, Wolkenstein, Szinyei-Merse, Serédy, Szentiványi, Sennyei, Thurzó, Teleki, Viczmándy, Vay, Vécsey, Waldbotth, Windisgraetz, Zsedényi fejedelmi, hercegi, grófi, bárói, nemesi családoknak, valamint a pálos, premontrei, piarista rendeknek, a szepesi püspökségnek, a szatmári jezsuitáknak, a mindenkori magyar királynak és királynőnek, az orosz cároknak, Kassa, Eperjes, Lőcse,

11 I. m. 5.

12 I. m.; *Tardy Lajos: A tokaji borvásárló bizottság története 1733–1798.*

13 Pókhálós palackok című novella

Bártfa, Kisszeben városoknak. Mennyi név, micsoda távlatok! Szinte benne van az egész történelem.

Hát még a pincék? A Batthyányi-, a Rákóczi-, a Szapolyai-, Csáky-pincék stb. Valamennyihez legendák tapadnak.

A legendákon kívül alapja volt a bor gyógyító erejébe vetett hitnek a sok évszázados tapasztalat: a valóságos gyógyító erő. Általános tapasztalat volt, hogy akik bort ittak, ritkábban kapták meg a betegségeket. Ennek egyszerű oka az volt, hogy egészséges ivóvíz a középkorban nagyrészt nem volt. Az Alföld s a folyók vidéke láp, mocsárvilág volt.

Nemcsak Julius Ceasar és Nagy Sándor felcserei ismerték a bor antiszeptikus, egészségmegtartó, erősítő és gyógyító hatását, hanem a korai középkori szerzetesek orvostudománya, a várak katonasága, sőt az egyszerű pórnép is, hiszen a pestis, kolera, tifusz, vérhas ellen néhány gyógynövényen kívül a leghatásosabb gyógyszerként szerepelt. Így és jogosan fészkelődött be a köztudatba a bor mérsékelt élvezetének hasznossága, mely azután kifejezésre jutott közmondásokban: Jó bor, jó egészség; Jó a bor mindenkor, éjfélkor hajnalkor stb. dalokban:

*Három fehér szőlőtűke, meg egy fekete,
Áldott legyen az Úr Jézus, drága szent neve,
Óh Mária istenanyja légy velünk!
Igyuk meg hát ezt a kis bort, – jót tesz az nekünk!*

A sok évszázados hitet és tapasztalatot a mai orvostudomány már kézzelfoghatóan is igazolni tudja, feltárva, hogy mi az alapja a gyógyító erőnek, miért egészségmegtartó, erősítő szer, hogyan hat az egészséges és beteg ember ideg- és lelkiállapotára, s mint minden orvosság mikor válik áldássá, mikor méreggá.

A bor gyógyító hatásáról a legrégebb írásos adataink a svéd királyi udvarból erednek.¹⁴ Igaz, hogy a tokajit nem ember, hanem a király beteg lovának gyógyítására használták. Egy 1573-ból III. Johan udvarából – fennmaradt pincenaplóban szinte napról napra és személy szerint feljegyezték a napi borfogyasztást. Ez egyebek mellett arra is utal, hogy a bor ebben az időben kincsszámba ment. Eszerint a királyi udvartartásban a svéd udvari papok kapták a legkevesebb bort, csupán 7 pintet (egy pint 1,4 liter), annyit, mint amennyivel ez időben a király beteg lovát is gyógyították.

ÜBER DIE HEILKRAFT DES WEINES

Der Verfasser der Publikation erforscht seit mehr als einem Jahrhundert die Historie des weltberühmten Weines von Tokaj, seinen Wohnortes. Neben den geschichtlichen Fragen der Weinkunde schenkt er der Kulturgeschichte des Tokajer Weines – und in Verbindung damit – der Kulturgeschichte der Gesamtheit des Weinkonsums große Aufmerksamkeit. In dieser Schrift untersucht er, auf welche Weise sich das Wissen, die Nutzung der Heilwirkung des Weines, angefangen von der Mittelalterlichen Literatur verbreitete und in welcher Form all dies in den Geschichtsquellen zum Ausdruck kommt.

Miklós Pap

¹⁴ Wilhelm Obelberg: Arany az üvegben. Bor és Szeszközpont. Rt. Stockholm 1967. 41–44.